

Karadeniz'in Deli Balı: Biyolojik Bir Silah mı?

Bilimsel olarak deli bal, içeriğinde grayanotoxin adlı zehri barındıran bala verilen ad. Grayanotoxin *Ericaceae* familyasından bitkilerin çiçeklerindeki nektarda bulunabiliyor. En fazla da *rhododendron* cinsinde bulunuyor. Eski Yunanca adı *rhododendron* (*rhodo*: gül, *dendron*: ağaç) olan bitkinin Türkçedeki karşılığı, orman gülü. Orman gülünün Türkiye'de görülen *R. ponticum* ve *R. luteum* (*luteum*: sarı) türleri, ağırlıklı olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ormanlarda yetişiyor. Dolayısıyla Doğu Karadeniz bölgesinde elde edilen ballar arasında nedir de olsa "delileri" bulunabiliyor.

Balın delisi olur mu? Evet olur.

Tabii, balın delisi "mahallenin delisi" gibi bir şey değil!

Peki, nedir bu deli bal?

Ne zamandır ve neden bu adla anılıyor?

İşin enteresan tarafı, Doğu Karadeniz'in deli balına ilişkin yazılı belgeler MÖ 400'lü yılların başına kadar gidiyor. Sokrates'in öğrencisi Xenophon (MÖ 430-354), Farsların (İranlılar) taht kavgasında, Anadolu valisi Genç Kırüş'un yanında yer almak üzere toplanan on bin kişilik ordunun kumandanıydı. O dönem Perslerin idaresinde olan Anadolu'daki Eski Yunan ve diğer Anadolu halklarından ve Asya bozkırlarındaki İskitlerden oluşturulan bu orduda paralı asker kullanılıyordu.

Xenophon, *Anabasis* isimli kitabında Onbinlerin Ordusu'nun Sardes'ten (Salihli, Manisa'daki antik kent) İran'a gidişini ve İran'da yapılan savaşta Kırüş'un öldürülmesinin ardından ordunun kısmen dağılışını ve kalan askerlerin evlerine dönmek üzere Doğu Karadeniz'e, Trabzon Limanı'na çıkışlarını anlatır.

İran dönüşü pek çok zorluklarla Doğu Karadeniz'e ulaşan Xenophon ve askerleri, günümüzde Bayburt'un bulunduğu bölgede olduğu düşünülen İskit ülkesini geçip yüksek bir tepeden aşınca, Maçka'nın güneyinde olduğu tahmin edilen bir bölgeye ulaşır. Xenophon'a göre buradaki köylerin tek şaşırtıcı yanı etrafta pek çok bal peteğinin olmasıdır.

Askerler bu balın çok tehlikeli olan özelliğinden habersiz, etraftaki peteklerden bal yer. Xenophon, balların tadına bakan askerlerin tümünde bilinç kaybı, kusma ve ishal görüldüğünü söylüyor. Ayrıca askerlerin ayakta duracak halleri de kalmamıştır. Xenophon'a göre "bu balın bir tadımlık kadarı körkütük sarhoştan farksız bir etki, daha fazla miktarı ise delilik benzeri bir krize" sebep olmuştur. Serilip kalanların hali ölümle yüz yüze gelmiş gibiymiş. Şöyle der Xenophon:

Neticede yüzlerce, büyük bir yenilgiye uğramışçasına, ümitsiz bir şekilde yattılar. Ancak ertesi gün olunca kimsenin ölmediği anlaşıldı; aşağı yukarı önceki gün balı yedikleri saate geldiğinde bilinçleri yerine geldi. Ciddi bir tıbbi tedaviden sonra iyileşenler, üç-dört gün sonra tekrar ayakları üzerine kalkabildiler.

Doğu Karadeniz'in deli balına ilişkin tek kayıt Xenophon'a ait değil. Yunanlı ünlü bilgin Aristo'ya (MÖ 384-322) ait olduğu söylenen *Mirabilibus Auscultationibus* isimli eserde de deli bala ilişkin bilgiler var. Ancak oradaki bilgilerden, deli balın hangi bitkinin nektarından kaynaklandığı konusunda dönem insanların doğru bilgiye sahip olmadığı anlaşılıyor. Nitekim Aristo'ya ulaşan haberlere göre, Trabzon Pontus Krallığı yöresindeki arıların şimşir ağacının nektarından yaptığı sert kokulu bal, sağlıklı adamı deliye çevirdiği gibi epilepsi hastalarını tedavi etmekteydi.

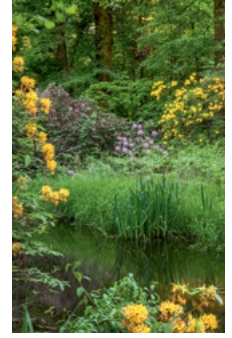
Öte yandan Amasyalı Strabo da (MÖ 64-MS 24) ünlü *Coğrafyası*'nda deli balıdan bahseder. Bu kez bağlam hayli ilginçtir. Çünkü Strabo'nun anlattıklarından yola çıkarak Doğu Karadeniz'in deli balının tarihte kullanılan ilk biyolojik silah olabileceği dahi düşünülebilir. Nitekim Strabo'nun ilgili satırları, deli balın Doğu Karadeniz'in yerlileri tarafından, üç bölük Romalı askerinin etkisiz hale getirilmesinde nasıl kullanıldığını anlatır.

Romalı Pompey (MÖ 106-48) Roma'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren kadim Pontus Krallığı'nın Fars-Yunan kökenli kralı VI. Mitrades'e karşı savaşmak için Anadolu'ya gelen bir komutandır. Aynı zamanda bir bilim adamı olan Kral VI. Mitrades ise, zehirler konusunda iyi bir uzmandır. O kadar ki muhtemelen kendi üzerinde yaptığı deneyler sonucunda, zehirlere karşı bağışıklık sağlamayı da başarmıştır.

Strabo, VI. Mitrades döneminde Trabzon ve Giresun'un sahilden yükselen kısımlarındaki engebeli İskit Dağı'nda, çeşitli yerli toplulukların yaşadığını söylüyor. Dağın tepeleri ise yerli halk Heptakometler'in elindedir. Strabo'nun anlattığına göre, Giresun Dağları'nın çaprazlama geçtiği bu bölgede yaşayan toplulukların tümü hayli vahşidir.

Ağaçlarda ya da küçük kulelerde yaşayan bazı Heptakometler de olduğunu söyleyen Strabo, Pompey'in ordusundan üç bölüğü İskit ve Giresun dağlarından geçerken nasıl yok ettiklerini de anlatıyor. Strabo'ya göre bu yerli halk, yöredeki ağaçların dallarına koydukları peteklerden deli bal sağıp tabaklara doldurmuş ve Pompey'in askerlerinin geçeceği yolların kenarlarına koymuş. Bekledikleri gibi olmuş, baldan tadıp bilinçlerini kaybeden askerler hastalanınca üzerlerine saldırıp kolayca onları yenmişler.

Strabo'nun anlattıkları, akla kadim Pontus Kralı VI. Mitrades'in zehirli maddeler konusundaki uzmanlığını getiriyor. Ayrıca kaynakların çizdiği meraklı portreye bakılırsa VI. Mitrades, muhtemelen Xenophon'un askerlerinin başına geleni de biliyordu. O halde Kral, kendi hâkimiyet bölgesindeki bu yerli topluluğun reisleriyle görüşüp onları Pompey'in askerlerine karşı bir tür biyolojik silah olarak deli bal kullanmaya ikna etmiş olabilir. Çünkü dağın başında yaşayan vahşi bir halkın bu kadar planlı ve stratejik davranmayı başarmış olması şaşırtıcı görünüyor. Tevrat'ta geçen, İsraililerin Amurilere karşı kullandığı eşek arıları da hatırlanırsa, arıların ve balın tarihin ilk biyolojik silahlarından olduğu düşünülebilir.

Yukarıda *Rhododendron ponticum* (pembe ormangülü) ve *Rhododendron luteum* (sarı ormangülü) doğada bir arada (üste)

Aşağıda bu çiçeklerin yakından görünüşü

Çizim: Ersan Yağız

Kaynaklar

- Xenophon, *Anabasis*, 4. Kitap, 8. Bölüm, 2007.
- <http://www.gutenberg.org/files/1170/1170.txt>
- Aristo, *On Marvellous Things Heard*, 1936.
- http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Aristotle/de_Mirabilibus.html
- Strabo, *Coğrafya*, 12. Kitap, 3. Bölüm, 1903.
- http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/12C*.html#ref45
- <http://www.uludagacilik.org.tr/dergi/2011/2011-4/mak3.pdf>
- <http://www.rhodyman.net/rhodytox.php>
- Kelhoffer, James A., "John the Baptists' 'Wild Honey' and 'Honey' in Antiquity", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Sayı 45, s. 59-73, 2005.
- https://www.academia.edu/966648/Mad_Honey_